

pööning

AJALOOGA MAJAD, AIAD JA
DISAINIKLASSIKA

Nr. 1 (30) / kevad 2022

IDA

KODU SUPILINNAS / L. TENSING JA MERIVÄLJA / LIIGVALLA MÕIS
IKOONIMEISTER / KIMONOD / DISAINIKLASSIKA: CHINOISERIE PORTSELANIS
ARHITEKTUURILUGU: ROMAANIKA / STIILIAABITS: TEEJOMINE
AIAAJALUGU: IDAST TULNUD TAIMED / IDA MÕJUD TOIDULAUAL
RESTAUKEERIMINE: KÕITED / RESTAUKEERIMINE: VUNDAMENDID II
ALEVITE PÄRLID: RÄPINA

^ Liigvalla mõis.
(Foto: Helmut Joonuks 1971.
Virumaa Muuseumid SA)

INTERJÖÖRID MUUTUSTE TUULES

LIIGVALLA MÕISA PEAHOONE

Kadri Kallaste, Kadri Tael

FOTOD: EESTI RAHVA MUUSEUM, VIRUMAA MUUSEUMID SA, ERAKOGU

18. sajandi lõpukümnendid, mil soodne majanduskonjunktuur, eeskätt Vene turgude avanemine, tõi kaasa mõisnike kiire rikastumise, said siinmail mõisate ehitustegevuse kõrgajaks.¹ Ehitushulluse tuules valmis ajaloolises Koeru kihelkonnas ka Liigvalla mõisa peahoone.

Pea 225 aastat hiljem hoovab Liigvalla mõisa peahoonest endiselt rahu ja väarikust. Mõisa ansambllisus ja arhitektuurne selgus on siiani vaadeldav. Pöördelised ajad, värvikad isikud ja loojate käsitööoskused on hoones tänaseni loetavad.

AJALUGU

Esmakordselt on Liigvalla mõisa nimetatud ajalooallikates Liivi sõja algul, 1558. aastal, mil see kuulus Kärkna kloostrile. Ligi sada aastat hiljem on mainitud, et puust laudkatusega peahoone on hästi säilinud, hoones on suur võlvitud köök korstnaga, mitu tuba ja kambrid.

Uue kivist härrastemaja püstitas 17. sajandil vana hoone kohale von Pahleni perekond.

Nii Liigvalla kui ka lähedal asuva Varangu mõisa peahoone arhitektiks oli tõenäoliselt Johann Heinrich Bartholomäus Walther (1734–1802), kes oli ka Tartu raekoja arhitekt.

1795. aastal ostis mõisa rittmeister Gustav Wilhelm von Reh binder ning 19. saj I poolel jõudis mõis Reh binderi suguvõsa naisliini pidi Benkendorffide valdusse. 1904. aastal liikus see Schillingite omandusse, kelle kätte jäi kuni mõisate võõrandamiseni.

1920. aastate algusest 1965. aastani asus mõisa peahoones kool, hiljem veel raamatukogu ja sovhoosi

köök-söökla, korraldati üritusi ning kinoetendusi, mõned ruumid olid kasutusel ajutise elamisnappana.

INTERJÖÖR

Mõisa peahoone eksterjäär ja ruumijaotus on säilinud suures osas autentsena, siseviimistlust värskendati aktiivsemalt. Hoone hilisbarokne eksterjäär rõhutab stiili pikka vastupidavust Eestis, interjööriks on näha viiteid varaklassitsismile.

Esimese korruse plaanilahendus on küllaltki keerule: hoone pikiteljel asub silindervõlvidega koridor, kust pääseb nii esi- kui tagafassaadiga joonduvatesse ruumidesse. Lisaks ristvõlvile näeb soklikorrusel peegel- ja kaheksasiilulisi võlve. Taolist erinevate võlvimisvõtete paljusust võib kohata ka Tartu raekojas. Koridori katkestab hoone keskel avar vestibüül, kust pääseb piki puittreppi mõisa esinduskorrusele.²

∨ Gustav Wilhelm von Reh binder
(1761–1832), Liigvalla mõisa omanik.
(Foto: Eesti Rahva Muuseum)

^ Kaarniššidega peasaal. Selle seinu katab stiliseeritud damaskustriga tapeet, mille heleda tooniga rõhutati ruumi suurust. (Fotokoopia: Mati Raal „Mõisate kadunud hiilgus”, lk 128; originaal Herder-Institut, Bildarchiv)

Vestibüüli seintel paljandub kooruva värvi alt kiviladu imiteeriv kvaadermaaling. Osaliselt on säilinud kaunistatud puitaheldisega tuulekoda. Vestibüüli on soojendatud küttekoha, millest pole tänaseks säilinud muud, kui sein müüritisse kraabitud pottseppade nimed ja aastaarvud 1864, 1900 ja 1914. Ilmselt märgivad need aastaid, mil küttekoha ümber laoti või uuendati.

Kahe korruse vahelisi ühendusteid on mõisahoones kolm: vestibüülist viib neljamarsiline puitvõrega trepp mõisa esinduskorrusele. Teine, tagasihoidlikum puittrepp saab alguse ühes tagafassaadi-poolsest nurgatoad. Hoone põhiplaani järgi otsustades võis selle trepi kaudu jõuda söögitoa kõrval asunud serveerimisruumi või suurema magamistoa kõrval olevasse riietumisruumi. Kolmas trepp ühendab mõlema korruse pikiteljel asuvaid koridore.

Jõudnud mööda paraadtreppe teisele korrusele, avaneb üks mõisahoonde anfilaadidest, mis ühendab esifassaadi-äärseid ruume, kus vasakule jääb hall ja paremale kabinet.

Mõisa esinduskorruse plaanilahendus on selge struktuuriga. Hoone keskel paiknevad kaks suuremat ruumi – aia poole avanevate suurte kaarakendega peasaal ja selle vastas hall, kust pääseb esifassaadi keskel asuvale rõdule külalisi tervitama. Halli ja peasaali ühendavad kahetiivalised paarisüksed, mille vahele jäävad luksuslikult mõjuvad tahveldatud pinnad.

Kahel pool peasaali ja halli asuvad anfilaadina paigutatavad ruumid. Peasaali külgedelt avanevad ukseid hoone pikiteljel asuvasse koridori, kust pääseb alumisele korrusele ja ka peaaegu kõikidesse anfilaadi ruumidesse.

Teise korruse ruumidest on kõige esinduslikumad saal ja kaks väiksemat maalingutega tuba, salong ning eelnevalt mainitud kabinet.

Kõige silmapaistvamad seinamaalingud on katnud mõisa peasaali, kabineti ja salongi seinu. Saali ja salongi maalingud on klassikalised, kuid kabineti maalingud inspireeritud idamaadest, eelkõige Türgist ja Hiinast.³ Vaatamata sellele, et peasaali maalingutest on säilinud üksikud fragmendid, võib väita, et need on oskuslikult teostatud. Ühel maalingusondaažil on näha kose ääres seisvat paari.

~ Mõisa peahoone kabineti maalingud ja rekonstruktsioon 2000. aasta värviuuringute aruandest. (Teostanud Soome EVTEK-Muotoiluinstituutti. MKA arhiiv).

~ Fragment 1858. aasta saksakeelsest ajalehest, mida kasutati tapeedi all makulatuurina. (Foto: erakogu)

Kõige paremini on maalingud säilinud saali peaukse kõrvale jäävates kaarniššides. Need kujutavad illusionistlikku vaadet läbi rõduvõre roheliste puudele. Ilmselt pääses maalingu ilu kõige paremini mõjule suviti, kui ka saali aiapoolsetest akendest avanes vaade rohelusse.

Lakooniliselt kujundatud hallist pääseb maalingutega salongi, kus siseseinu katavad maalitud tahveldise ja raamistusega ümbritsetud vaated antiiktemplitele ning üksikute figuuridega maastikule.⁴ Maja esikülje poole jäävad akendevahelised pinnad on kujundatud tagasihoidlikumalt – lihtsa akantusornamendiga raamistatud paneelide ning ühe trofeekimbuga.

IDAMAA INTERJÖÖRID

Kõige paremini ja terviklikumalt on säilinud mõisa kabineti eksootilise sümbolikaaga maalingud, mis on hilisemate tapeetide ja värvikihtide alt osaliselt välja puhastatud ning lihtsasti loetavad. Nende sümmeetrilist kujundust saab kõrvutada 18. sajandil Euroopa ja Venemaa interjöörides levinud Vana-Roomast inspireeritud Adami stiiliga. Tuntavad on ka idamaade kultuuri mõjud: ruumi kahe ukse kohale on maalitud stseenid Hiinast – teejoomine ja grupp inimesi jalutamas. Seinapinnale maalitud kompositsioonides on näha aga viiteid Türgile: kummuli keeratud kuusirbid

kui Islami sümbol, tupega ristatud kaarjad Türgi mõõgad ehk kilijid, turbanid, tähed ja päevavari. Suure tõenäosusega on Liigvalla mõisa kabineti puhul tegemist Türgist ja osmani kultuurist inspireeritud stiili ehk *turquerie* näitega, mis levis 18. sajandi Euroopas ja oli saanud lükke sagenenud diplomaatilisest suhetest Ottomani impeeriumiga. Kas mõisa peahoone omanikul krahv von Rehbinderil olid Ottomani impeeriumiga isiklikud suhted või oli ta lihtsalt sisse võetud eksootilisest moevoolust, vajab veel uurimist.

TAPEEDILEIUD

Mõisa interjööridest on leitud ka tapeete. Makulaatuurina seinale kleebitud prantsus- ja saksakeelsete päevalehtede järgi otsustades on tapetseerimisega alustatud 1850. aastatel. Tapeedifragmente on kahes ruumis – kabinetis ja selle kõrvaltoas.

1850. aastatest pärinev kena hall piibelehemustriga tapeet oli ootuspäraselt ainus käsitsi trükitud seinakate. Kaks hilisemat tapeeti 19. sajandi II poolest on toodetud trükimasinale kinnitatud valtside abil. Tapeetide juurde kuulusid bordüürid, mis lõpetasid seina maitsekalt karniisi all, need on käsitsi trükitud. Odavam masintrükitud tapeedi kombineerimine luksusliku käsitsi trükitud bordüüriga oli 19. sajandi II poolel levinud võte.

AJASTUTE JÄLJED

Liigvalla mõisa peahoone interjöörides on loetavad viited nii 18. kui 19. sajandi siseviimistlusele. Idamaised maalingud on särav näide omal ajal levinud kujundusvõtetest, mis, olles mõisnikule meelepärased, andsid võimaluse näitlikustada ja põlistada mingit sündmust, meeletolu või ideed.

Need idamaised ja eksootilised maalingud kuuluvad kunstiväärtuslikemate näidete hulka Eestis, sarnaseid on säilinud veel Aaspere mõisa nn Hiina toas (vt sama seeria artikkel Pööningus nr 3 (28) / sügis 2021). Mõisaomanike tihe kontakt välismaaga, rohked reisid ja arhitektuurikirjanduse lai levik võimaldasid olla kursis uute moevooludega ning tellida vastavalt soovile ja võimalustele sobiv interjöö. Hiljem tapetseerisid järeleulijad ruume juba vastavalt uutele trendidele.

Artikkel tugineb Ants Heina „Eesti mõisaarhitektuur historitsismist juugendini“, Juhan Maiste „Eestimaa mõisad“ ja Mati Raali „Mõisate kadunud hiilgus“ raamatuil ning Muinsuskaitseameti arhiivi materjalidel.

> Ajaloolistele fotodele ja kirjeldustele tuginedes on teada, et paljusid ruume ilmestasid valgetest kahlitest ahjud või kaminahjud. Tänapäeval mõisa paraadtrepist astmetele ladustatud valged kahlakivid on ilmselt esinduskorral maha lammutatud ahjude detailid. Kahlite tagumisele küljele on vajutatud tootjamärgis Zelm-Boehm Riga. Ahjud on valmistatud Zelm & Boehm Gypsabrik, Schlämmkreidefabrik, Ofen- und Tonwarenfabriku (Zelm & Boehmi kipsi-, kriidi-, ahju- ja keraamikavabrik) nimelises vabrikus, mille asutas 1859. aastal Johan Christoph Zelm. See oli Tsaari-Venemaal juhtiv keraamiliste ahjude tootja. (Foto: erakogu)

> Uuringute käigus osaliselt avatud Türgi ja Hiina stiilis kabineti seinamaaling. (Foto: erakogu)

- 1 Ants Hein. Eesti mõisaarhitektuur historitsismist juugendini. Tallinn 2003, lk 15.
- 2 Juhan Maiste kirjutab, et peahoone soklikorruse ruumide võlvlaed pälvidvad tähelepanu, kuna tegemist ei ole mitte raskelt süngest konstruktiivse süsteemiga, vaid pigem iseseisva nähtusega.
- 3 Mõisa ruumide algsest kujundusest annab hea ülevaate 2000. aastal Soome EVTEK-Muotoiluinstituuti restaureerimistudengite poolt koostatud siseviimistlusuuring.
- 4 Sarnaseid antiiktempleid kujutavaid vaateid ja akantuslehtede ning õitega kaunistatud raamistust on võimalik näha ka Norra mõisa peahoone ülesvõtetel (maalingud tänaseks hävinud). 1792. aastal arhitekt Gabriel Kranhalsi projekti järgi ehitatud Norra mõis asub Liigvallast vaid kolmetunnise jalutuskäigu kaugusel.